

„Arannyal, ezüsttel, színes selyemmel ékített” Kisfaludy Sándor és Szegedy Róza hagyatékából fennmaradt hímzett tárca helyreállításának története

Egervári Márta

Laczkó Dezső Múzeum

A késő reneszánsz motívumokkal hímzett tárca a Kisfaludy-hagyaték¹ került a megyei múzeumi intézmény gondozásába. A nagyközönség számára először a badacsonyi Szegedy Róza emlékház 1990-ben nyílt kiállításán vált láthatóvá, később a Laczkó Dezső Múzeum 2005–2018-ig látogatható állandó kiállításában kapott helyet. A textil-restaurátor műhelybe előzetesen az ehhez a kiállításhoz kiválasztott tárgyak között került be.

A muzeológusi igény az volt, hogy eredeti formájához és kinézetéhez minél hasonlóbbá, funkciójában működővé tegyünk, mindössze annyi pótlás és kiegészítés hozzáadásával, amennyi a tárca fizikai megerősítéséhez, konzerválásához okvetlenül szükséges.

A hímzés ekrü² színű selyemszatén alapra színes hímzővel és fémfonalas,³ lamellás,⁴ bouillonos⁵ díszítménnyel készült. A tárca formáját és tartását eredetileg a benne lévő papír⁶ merevítés adta, amelyet a belső és a külső szaténborítás közé varrtak. A fonák-, azaz a belső oldal rózsaszín selyembélésén lévő kis zsebek és rátétek első szemrevételezésre alkalmasnak tündek kisolló, gyűszű és tűk tárolására, ezért valamiféle varrós-, hímző készlet tartójának gondoltuk – a nyilvántartásban azonban levéltárcaként szerepel, utoljára valószínűleg akként használták. Egy ilyen tárgy birtoklását csak a tehetősebbek engedhették meg maguknak, elkészítése drága alapanyagokat és ügyes kezű, képzett hímzőt igényelt.⁷

I. ábra: A nyitott tárca külseje

A tárca kézbe illő, nyitható rekeszes, zsebes, fedeles darab. Hossza kinyitva 41 cm, szélessége 17 cm. (I. ábra) Fedelének két szélső

sarka lekerekített és az azokat összekötő szél közepén egy kissé kicsúcsosodik, olyan formát produkálva, mint egy kapcsos-zárójel. Az egész

szabásrajz három egymáshoz illesztett, azonos magasságú téglalpból és a fedélből áll. (2. ábra) A tárca külső borítása selymszatén⁸, a bélés finom vászonkötésű selyemből készült. Az oldallapokat képező téglalapok mindegyikén más-más motívum található. Ezeket lánc-öltéssel varrt, fűzészerűen összekapcsolt kis

karikákból álló sorminta határolja el egymástól. Az első elem egy facsetetét ábrázol, két-fülű kosárformájú edénybe ültetve. Piros boggyót érlelő ágaira két oldalt egy-egy madár reppen. Az egyik zöld ágat, a másik egy szalagot tart a csőrében, amelyen az „A. K.” monogram szerepel.

2.ábra: A selymszatén külső borítás kiadja a tárca szabásmintáját.

A második lap dísz egy kis dombon álló, jobbra hajló, sárga virág, amelyre pillangók szállnak. A harmadik lapon dézsába ültetett, több elágazó rózsza látható. Mindhárom motívum lánc- és lapos-öltéssel készült, barna, vörös, sárga, rózsaszín, világos- és sötétzöld selyemhímző-

vel. Az utolsó díszítmény a tárca fedelén csupán arany és ezüstben pompázott. Fémfonal, flitter, lamella és bouillon hímzéssel készült, amelyek mára feketére korrodálódtak. (3. ábra)

3. ábra: A tárca fedele (szálára igazítás utáni állapot).

A tárcsa a maga korában igen kedvelt darab lehetett, mert a rajta lévő kopások, szakadások zömmel a használatból eredeztethetők. Körben a szélek mentén és a hajtásvonalakban lyukakra kopott a selyemborítás, még a papírmerevítés is olyan rongyossá foszladozott, hogy helyenként csak a belső bélés maradt meg a tárcsa anyagából. (4. ábra)

4. ábra: A külső borítás és a papír merevítő hiányai között kilátszik a rózsaszín béléselyem.

Az egész hímzés felületét kisebb, foltos szennyeződések és kopások borították. A rózsaszín selyembélés több helyen kifakult és töredezetté vált. (5. ábra)

5. ábra: A tárcsa nyitható rekeszének szakadt, kifakult oldalbélése.

A szegőzsinór kivételével, ami viszonylag jó megtartású maradt, az egész tárcsa meglehetősen elhasználódott, megrongálódott, rossz állapotba került. Megmentésére korábban a foszladozó részeket fehér fonállal, elnagyoltnak tűnő öltésekkel levarrogatták. (6. ábra) Ennek köszönhető, hogy egyáltalán egyben maradt és később lehetővé vált a konzerválása.

6. ábra: A kiszakadt részeket levarrogatva igyekeztek a foszladozó anyagszéleket megmenteni a további károsodástól.

A restaurálás során először kibontottam az utólagos, fehér szálakat, amelyek a foszladozó széleket tartották egybe, hogy láthatóvá váljon, vajon a megmaradt rész elég erős-e ahhoz, hogy helyi kiegészítésekkel megfelelő eredményt lehessen elérni. Ezután papírrestaurátor kollégámmal⁹ megvizsgáltuk a károsodás mértékét. A hajtogatásnak leginkább kitétt részeken nemcsak a textil töredezett, foszlott el, hanem a papír rostjai is fellazultak, eltávolodtak egymástól, s az így képződött vattaszerű állomány nem volt alkalmas rá, hogy a helyi kiegészítéseket hozzáögzíthessük. Kiderült tehát, hogy a tárgyat egyben tartva, nem lehet azt megfelelően konzerválni. Sajnos a tárcsa a széleken roncsolódott a leginkább, ahol az eredeti varrásoknak kellett volna lenniük, így abból szinte nem maradt meg semmi. Mindent összevetve, végül a teljes felületű megerősítés és alátámasztás szükségessége mellett döntöttünk. A tárcsa anyagainak valódi állapota a szétbontás után vált egyértelműen láthatóvá, ami igazolta korábbi döntésünket. (7. ábra) A szétválasztott részeket külön, anyag-specifikusan lehetett kezelni, lehetőség nyílt a nedves kezelése elvégzésére, a textil alátámasztására, a papír megerősítésére, hiányainak kiöntésére.¹⁰

A nedves tisztítás előtt a színes selyem hímzéseket Regnállal¹¹ levédtem, hogy megakadályozzam a színezék levérzését. A kezelés egy tisztítóhabos¹² cellulóz szivaccsal finoman a felületet nyomkodva és ecsetelve ioncserélt¹³ vízben történt. A fémfonalak korróziós réte-

gének csökkentését komplex-képző¹⁴ hozzáadásával segítettem elő. Az öblítések között a textilek mindkét oldalát leitattam. Végül egy háló segítségével kiemeltem őket a tisztítókádból és egy-egy habosított polisztirol táblára helyeztem.

Az öblítés után a hímzést méretére, szálára igazítottam és rozsdamentes rovartükkal kitűztem, hogy a darabok a helyükön száradjanak meg. (8. ábra) Ugyanígy jártam el a rózsaszín selyembéléssel is. Száradás után az eredetihez leginkább hasonlító textúrájú és összetételű anyagokat kerestem,¹⁵ majd megfelelő színűre festettem azokat. A színezék rögzítése után ráhelyeztem az eredeti darabokat az alá-

támasztó anyagokra. A tárca textil részeit és a kiegészítő-alátámasztó anyagokat, a színoldalról láthatatlan, csúsztatott előöltéssel¹⁶ rögzítettem egymás-hoz. A foszladozott széleket selyemszállal, „áthidaló és lefogó öltéssel”¹⁷ konzerváltam, majd a darabokat visszarrögzítettem a korábban kiegészített, lepréselt papír merevítőre. (9–10. ábra) Végül a kék és sárga sodrott selyemzsinórt varrtam vissza a tárca szélére. (11. ábra)

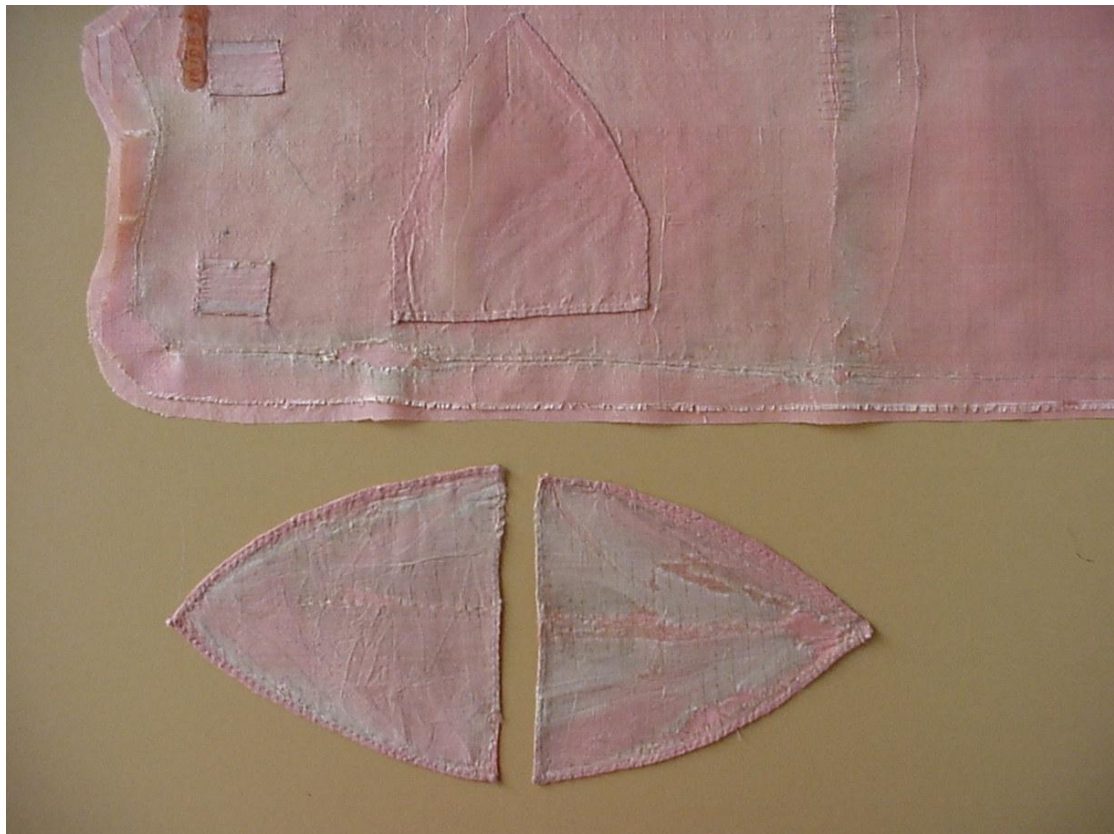
A konzervált, részben restaurált tárgy így visszanyerte eredeti formáját, működővé vált (nyitható, csukható), és esztétikailag is jelentősen javult a megjelenése. (12–19. ábra)

7. ábra: A tárca anyagainak valódi állapota a szétbontás után vált igazán láthatóvá.

8. ábra: A tárcsa szaténborítása nedvestisztítás, szálára igazítás, kitűzés után.

9. ábra: A selyem bélés részei varrókonzerválás után a hozzá választott, festett alátámasztó anyagon.

10. ábra: A selyem atlasz borítás visszavarrása az eredeti technika szerint a tárcza merevítő-papírára.

11. ábra: A kinyitott tárcza külső és belső oldala restaurálás után.

12. ábra: Tárca részlete szálára igazításkor és összeállítás után.

13. ábra: Tárca részlete kezelés előtt és után.

14. ábra: A tárca egyik hajtott éle a műhelybe kerüléskor és konzerválás után.

15. ábra: A tárcza zsinórozott széle restaurálás előtt és után.

16. ábra: A bélés állapota a korábbi javítással és a restaurálás után.

17. ábra: A tárcza hajtott széle a korábbi javítás és a szakszerű kezelés után.

18. ábra: A fedélsúcs állapota konzerválás előtt és után.

19. ábra: A restaurált tárca részlete.

¹ A tárca Szegedy Róza hímzésmintáival együtt, melyeket Kisfaludy Sándor felesége halála után is nagy becsben tartott, a sümegi múzeumba (az akkori igazgató, Darnay Kálmán gyűjteményébe) került. A gyűjtemény sorsa a II. világháború idején igen hányatott volt, a tárca a hagyatéknak megmenekült darabjai közé tartozik.

² Nyers, fehérítetlen, színezetlen (esetünkben selyem) szövet.

³ Növényi vagy állati, természetes rostszálra vékony (néhány mikron vastagságú) fémszalagot tekernek fel mentesen.

⁴ Vékony fémszalag

⁵ Rugóalakban feltekert vékony fémszalag vagy drót.

⁶ Eredetileg jó minőségű rongypapírból (nem lignintartalmú, savmentes), tiszta cellulózzrostból merített papír.

⁷ A magyar köznemesi családok nagy hangsúlyt fektettek arra, hogy lányaik megfelelő képzésben részesüljenek. A műveltség mellett fontos volt a varrás-, hímzésben való jártasság. Előfordult, hogy külföldi leánynevelő intézetbe tanították őket. Szegedy Róza édesapja, Zala megye alispánja, Szegedy Ignác az 1790-es években Svájcba, az orsolyiták zárdájába küldte lányát, hogy széleskörű ismereteket szerezzen. Itt a recehímzéstől a tűfestésig mindenféle kézimunkázást elsajátított.

A fennmaradt családi levelezésből tudjuk, hogy a Kisfaludy, Bezerédj család leányai szintén hímezni szoktak esténként, míg a családfe nyugovóra nem tért.

⁸ A tárcsa anyagának bevizsgálásához a már amúgy is töredezett, hiányos hajtásélből vettem mintát. Az anyagvizsgálat mikroszkópos, oldószeres vizsgálattal történt. A szövés technika szatén, vagy más néven atlaszkötés, a szövött alapkötések közül a leglazább szerkezetű, legfényesebb felületet adó szövésmód.

⁹ Ludvai Zsuzsanna, papír-bőr restaurátorművész.

¹⁰ Az eredeti papír összetételéhez hasonló rostpépet készítenek, nedvszívó felületen kiöntik a hiányzó részeket, ami hozzátapad a papír széleihez, megerősítve azt.

¹¹ Kopolimerekből álló, tömény alkoholban oldódó, jó öregedésálló műanyag, amely a víz által átjárható térhálót képez, és a felületen több rétegben alkalmazva, megakadályozza a színezék levérzését.

¹² ionos tenzid: Genapol UD088

¹³ Ioncserélő gyantával a vízben lévő 2-3 értékű fémionokat, amik károsítanak a textil, ill. a papír rostjait, lecserélik, valamint a klórtalanítják, aktív szénszűrő segítségével.

¹⁴ Az alkalmazott komplexképző EDTE, viszonylag lassan dolgozik, itt a színezéklevérzés elkerülése érdekében nem lehetett a szükséges ideig folytatni a nedves kezelést, így csak csökkenteni tudtuk a korrózióréteget.

¹⁵ A selyematlasz anyag lánzfonal sűrűsége (továbbiakban lf.): 78/cm, vetüléksűrűsége (továbbiakban vf.): 48/cm; az alátámasztásra felhasznált szatén anyagé: lf. 56/cm, és vf. 33/cm. A bélésselyem fonalsűrűsége: lf. 89/cm, vf. 36 x 2/cm (ripszkötés); alátámasztó selyem lf.50/cm, vf.50/cm.

¹⁶ Csúsztatott előöltés: fércöltés-szerű öltéssorok, melyek végződése egymáshoz képest el vannak csúsztatva. A színoldalon az öltések sokkal kisebbek, emiatt alig észrevehető.

¹⁷ Áthidaló és lefogó öltés: a textilrestaurátorok által használt speciális öltéstípus.